

GÜLDÜ, Şule, “Ahzâb Sûresi’ndeki Medenî Hukuka Dair Hükümlerin Ahkam Tefsirleri ve Hadis Kaynaklarında Ele Alınışı”, İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Samsun 2016, Sayı: 2, ss. 89-117.

AHZÂB SÛRESİ’NDEKİ MEDENÎ HUKUKA DAİR HÜKÜMLERİN AHKÂM TEFSİRLERİ VE HADİS KAYNAKLARINDA ELE ALINIŞI

Araş. Gör. Şule GÜLDÜ*

Özet: Bu çalışmada Ahzâb Suresi’ndeki medenî hukuka ilişkin ahkâm ayetleri, ahkâm tefsirleri ve hadis kaynakları çerçevesinde ele alınmıştır. Bu bağlamda öncelikle ahkâm tefsirlerindeki görüşler yazarların kendi hüküm çıkarma metotlarıyla birlikte değerlendirilerek ortaya konulmuş, daha sonra da mezheplerin konuya yaklaşımı bu görüşlerle irtibat kurularak sistematik bir şekilde incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahzâb Sûresi, Ahkâm, Evlenme, İddet Müddeti, Mut’a, Talak, Zihar, Mirasçılık, Vasiyet, Evlatlık.

The Analysis of Verses About Civil Law in Surah al-Azhab in the Interpretations of Judgement and Hadith Collections

Abstract: In this article, verses about civil law in surah al-Azhab have been discussed in the context of interpretations of judgement and hadith collections. In this context firstly, opinions in the interpretations of judgement have been presented with authors’ own methodology. Then, approaches of madhhabs have been analyzed systematically in association with these opinions.

Key Words: Surah al-Azhab, Judgement, Marriage, Period of Delay, Mut’a, Divorce, Zihar, Heirship, Legacy, Adoptio.

Giriş

Mushafta otuz üçüncü sırada olan Ahzâb Sûresi, 73 âyettir ve tamamı Medine döneminde nâzil olmuştur. Fâsılası lam ve elif harfidir. Adını 20 ve 22. Âyette geçen *ahzâb* kelimesinden almıştır. *Ahzâb*, “insan topluluğu”, “pay”, “cemaat”, “silah” anlamlarına gelen *hizb* kelimesinin çoğuludur. “Kişinin kendisine adet haline getirdiği Kur’an virdine” de *hizb* denir. “Onlar şeytanın hizbidirler” (Mücâdile 58/19) âyetinde olduğu gibi bir kimsenin özel askerlerine yakın adamlarına da *hizb* denilmekle beraber sûrede geçen *ahzâb* kelimesiyle, Hz. Peygamber’e karşı savaşmak üzere toplanıp Medine’yi kuşatmaya gelen ve Hendek Gazvesi’ne sebep olan Kureyş, Gatafan ve Ben-i Kurayza’dan oluşan düşman kuvvetleri kastedilmektedir. Bu sebeple Hendek Gazvesi’nin bir diğer adı da Ahzâb

* OMÜ İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku ABD, suleakti@gmail.com

Gazvesi'dir. Sûrenin bir kısım âyetleri (1-27) bu olay üzerine inmiş ve yer yer savaşın tasvir edilmiş olduğu görülmektedir.¹

Sûrede târihî olayların yanında daha sonraki dönemlerde, fikhî, kelâmî, ahlâkî ve siyâsî alanlarda İslam geleneğini oluşturan birçok fikhî hüküm ve ilkelere temas edilmiştir. Bu fikhî hüküm ve ilkeler, sûrede yer alan medenî hukuk konuları, Hz. Peygamber'e has hükümler ve kerâhiye konuları, usule dair konular olmak üzere üç ana başlıkta toplanabilir. Biz bu çalışmamızda sûrenin içerdiği İslam hukukunun medenî hukuka karşılık gelecek furûya dair hükümlerin, âyetler ve konularla ilgili delil değeri taşıyan hadisler malzemesi etrafında mezhepler tarafından nasıl ele alındığını başlıklar halinde göstermeye çalışacağız. Öncelikle aile hukuku içerisine giren konular, daha sonra miras hukuku, en son ise şahıs hukuku ile ilgili meseleleri işleyeceğiz.

1. Aile Hukukuna Dair Hükümler

1.1. Evlenilecek Kadına Bakma İzni

Fıkıh kitaplarında aralarında nikâh veya mahremiyet bulunmayan kadın ve erkeğin bir takım zarûretin dışında birbirine bakmasının caiz olmadığı belirtilmektedir. Ahzâb 33/52'nin ise, bu zâruretlerden biri olarak değerlendirilen kişinin evleneceği hanıma bakabilmesi hususuna dair hüküm koyduğu kabul edilmektedir. Âyette şöyle buyrulmaktadır;

لَا يَجِلُّ لَكَ التَّسَاءُّ مِنْ بَعْدُ وَلَا أَنْ تَبَدَّلَ بَيْنَ مِنْ أَزْوَاجٍ وَلَوْ أَعْبَبَكَ حَسَنُهُنَّ إِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ رَقِيبًا

شَيْءٍ رَقِيبًا

*"Bundan sonra artık başka kadınlarla evlenmen, elinin altında bulunan cariyeler hariç, güzellikleri hoşuna gitse bile, bunların yerine başka hanımlar alman sana helâl değildir. Allah her şeyi gözetler."*²

Peygamber'in evlilik hayatına dair düzenlemelerin de getirildiği âyette, nikâhlanılacak kadın için *"..güzellikleri hoşuna gitse bile.."* lafzı erkeğin evlenme niyetinde olduğu kadına bakmasının câiz olduğuna dair bir delil olarak görülmüştür.³

¹ İbn Manzur, Ebu'l-Fazl Cemalüddin, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut, 1997, c. III, s. 148; Işık, Emin, "Ahzâb Sûresi", *DİA*, İstanbul, 1989, c. II, s. 195.

² Ahzâb, 33/52.

³ Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed *el-Câmi li ahkâm'il-Kur'an*, tsh. Hişam Semîr el-Buhari, Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003, c. XVII, s. 221; İbn Feres, Ebu Muhammed Abdülmün'im b. Abdürrahim, *Ahkâmu'l-Kur'an*, thk.: Taha b. Ali b. Büsrih, Beyrut: Daru İbn Hazm, 2006, c. III, s. 436.

Cessâs ise bu ayetin bir kadının yüzüne bakmadan güzel olduğu anlaşılacağı gerekçesi ile erkeğin mahremi olmayan kadının yüzüne bakabileceğine işaret ettiği görüşündedir. (Cessas,

Konuyla ilgili rivâyet edilen hadislerde, evlenecek kimselerin birbirlerinin hoşuna gidecek veya gitmeyecek özelliklerinden haberdar olmaları, arada ülfetin oluşması gibi bir takım maslahatın gözetildiği anlaşılmaktadır. Rasûlullâh (s.a.v.), Muğire b. Şu'be'ye evlenmek istediği hanım için, “Onu gör, bu aranızda sevgi bağının oluşması için daha iyidir”⁴ buyurmuştur. Başka bir hadiste ensardan bir kadınla nişanlanan bir sahâbiye ileride sorun edilebilecek bazı özelliklerin nikâhtan önce bilinmesinin daha uygun olduğuna dair Hz. Peygamber'in bir uyarısı dikkat çekmektedir. Hiç görmediği bir kadınla nişanlanan bu sahâbiye Râsûlullâh “Ona bak, çünkü ensar kadınlarının gözünde bir şey vardır”⁵ demiştir. Söz konusu şeyin küçüklük⁶ veya sarılık⁷ olduğuna dair farklı rivâyetler mevcuttur. Yine Hz. Peygamber; “Allah sizden birinin içine bir kadınla evlenme isteği düşürdüğü zaman, o kadına bakmanızda hiçbir sakınca yoktur”⁸ buyurmuştur.

Fıkıh kitaplarında, nikâh veya istihsân başlığı altında incelenen bu konu için yukarıdaki hadisler delil gösterilmektedir. Hadiste de geçtiği üzere kadının bedeninin avret olması,⁹ fitneye sebep olacağı endişesi ile zarûret hâsıl olmadıkça ona bakılamayacağı, dokunulamayacağı hükümlerini doğurmuştur. Evlenme düşüncesi ile bakmak ise, zarûret sebeplerinden biri kabul edilmektedir.¹⁰ Ancak bunun bir ibâha olduğu, vücûb ifâde etmediği belirtilir.¹¹ Bakmanın sınırı ise, mezhepler tarafından

Ebû Bekr Ahmed b. Ali, *Ahkâmü'l-Kur'an*, thk.: Muhammed es-Sadık Kamhavi, Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1985, c. V, s. 241.)

⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 256; Tirmizî, *Nikâh*, 5; Nesâî, *Nikâh*, 23; İbn Mâce, *Nikâh*, 9.

⁵ Nesai, *Nikâh*, 23; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 272, 299; Müslim, *Nikâh*, 74, 75.

⁶ Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Nuri, *el-Mecmu' şerhi'l-Mühezzeb li'ş-Şirazi*, thk.: Muhammed Necib Mutii, Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003, c. IX, s. 219.

⁷ İbn Feres, *Ahkâmü'l-Kur'an*, c. III, s. 437; Kurtubî, *el-Câmi li ahkâm'il-Kur'an*, c. VII, s. 221.

⁸ İbn Mâce, *Nikâh*, 9; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 493, IV, 225, 226.

⁹ Tirmizî, *Radâ*, 18.

¹⁰ Serahsi, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl, *el-Mesbut*, İstanbul: Çağrı yayınları, 1983, c. X, s. 284; el-Ensârî, Ebu Yahya Zeynüddin Zekeriyâ b. Muhammed, *Esna'l-metalib şerhu Ravzi't-talib*, haz.: Muhammed Muhammed Tamir, Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2001, c. VI, s. 268; İbn Rüşd, Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed, *el-Beyân ve't-tahsil*, thk.: Muhammed Hacci, Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1984, c. IV, s. 405; İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed, *el-Mugni*, thk.: Abdullah b. Abdülmuhsin Türki, Abdülfettah Muhammed el-Hulv, Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1999, c. IX, s. 490; Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Nuri, *el-Mecmu' şerhi'l-Mühezzeb li'ş-Şirazi*, thk.: Muhammed Necib Mutii, Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003, c. XVII, s. 147.

¹¹ Kurtubî, *el-Câmi li ahkâm'il-Kur'an*, c. XVII, s. 222.

kadının avret sayılmayan yerlerine göre tayin edilmiştir. Buna göre evlenme niyeti taşıyan erkek, kadının eline ve yüzüne bakabilir.¹² Bu hüküm yüzün, kadının güzelliğini, ellerin ise bedeninin zerâfetini ortaya koyduğu düşüncesinden çıkarılmıştır.¹³ Ahmed b. Hanbel'den gelen bir rivâyete göre el de avret sayıldığı için erkek kadının sadece yüzüne bakabilecekken,¹⁴ Ebû Hanîfe'den gelen rivâyette ayağına da bakabilir.¹⁵ Dâvud ez-Zâhirî ise hadiste geçen "Ona bak" lafzını tüm bedene teşmîl etmiştir.¹⁶ Kadının izninin alınması gerekip gerekmediği hususunda, ağırlıklı kanaat, bunun Şâri' tarafından verilen bir hak olup izne gerek olmadığı şeklindedir.¹⁷ Bu konuda İmam Mâlik, bakmanın kadının bilgisi dâhilinde olması gerektiğini söylemekte ise de mezhepte râcih görüş, izne gerek olmadığı şeklindedir.¹⁸ Birçok kaynakta hakkında sınırları üzerinde fazla bilgi verilmemekle birlikte, kadının da evlenme niyeti ile erkeğe bakabileceği belirtilmektedir.¹⁹

Her ne kadar İbn Kudame, "İlim ehli arasında bu konuda ihtilaf bulunmamaktadır"²⁰ dese de kaynaklarda, evlenme niyeti ile kadına bakılmayacağını savunanların var olduğu bildirilmektedir. Bu görüşte olanlar Hz. Peygamber'in, "Ey Ali! Bir kere baktıktan sonra tekrar bakma, ilk bakışa mücade olsa da ikincisine yoktur"²¹ hadisini delil göstermekte ve şu şekilde açıklama getirmektedirler; hadiste ilk bakışa, kişinin ihtiyarı bulunmadığı için izin verilmişse de ikinci bakışta ihtiyar vardır ve bu yüzden yasaklanmıştır. Bu da aralarında nikâh veya mahremiyet

¹² Muhammed Necib el-Mutî, *Tekmiletu'l Mecmu'*, Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003, c. XVII, s. 146; el-Ensârî, *Esna'l-Metâlib*, c. VI, s. 266.

¹³ Muhammed Necib el-Mutî, *Tekmiletu'l Mecmu'*, a.y.

¹⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. IX, s. 491.

¹⁵ Serahsî, *el-Mebsut*, c. X, s. 281.

¹⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. IX, s. 490; İbn Feres, *Ahkâmü'l-Kur'an*, c. III, s. 436; Muhammed Necib el-Mutî, *Tekmiletu'l Mecmu'*, c. XVII, s. 145; Kurtubî, *el-Câmî li ahkâm'il-Kur'an*, c. VII, s. 222.

¹⁷ el-Ensârî, *Esna'l-Metâlib*, c. VI, s. 268; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. IX, s. 489; Muhammed Necib el-Mutî, *Tekmiletu'l Mecmu'*, c. XVII, s. 145.

¹⁸ İbn Rüşd, *el-Beyan ve't-tahsil*, c. IV, ss. 404-405; Muhammed Necib el-Mutî, *Tekmiletu'l Mecmu'*, a.y.

¹⁹ Muhammed Necib el-Mutî, *Tekmiletu'l Mecmu'*, c. XVII, s. 146.

²⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. IX, ss. 48-49.

²¹ Ebû Dâvud, *Nikâh*, 43; Tirmizi, *Edeb*, 28; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 351, 353, 357; Dârimî, *Rikak*, 3.

bulunmayan kadın ve erkeğin birbirine bakamayacağına delil olmaktadır.²² Bu görüşe, hadisteki ihtarın nikâh ve mahremiyet bağı bulunulmayan herhangi bir kadın üzerinden yapıldığı, evlenme niyeti taşınan bir kadını kapsamadığı şeklinde karşı çıkmaktadır.²³

1.2. Zifafın Gerçekleşmediği Evlilikte Kadının İddeti ve Bu Kadına Verilecek Mut'a

Evlilik hayatının bir gereği olan zifafın gerçekleşmeyip, bundan önce boşanan kadının hakkının ne olacağı Şâri' tarafından şu şekilde beyan edilmektedir;

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَةٍ تَعْتَدُونَهَا

فَمَتَّوهُنَّ وَسَرَخُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا

“Ey iman edenler! Mümin kadınları nikâhlayıp da, henüz zifafa girmeden onları boşarsanız, onları sayacağınız bir iddet süresince bekletme hakkınız yoktur. O halde onları (bir bağıyla) memnun edin ve onları güzel bir şekilde serbest bırakın.”²⁴

Söz konusu haklardan ilki, âyetin lafzının da sarih bir şekilde ortaya koyduğu üzere; bu durumdaki bir kadının iddet bekleme yükümlülüğünün olmamasıdır. İcmâ da bu yönde oluşmuştur.²⁵

Yukarıdaki âyette geçen “zifafa girmeden” şeklinde meali verilen temasta bulunmanın (تَمْسُوهُنَّ) ne ifade ettiği noktasında ise iki ayrı görüş bulunmaktadır. Hulefâ-i Râşidîn, Ebû Hanîfe ve Ahmed b. Hanbel'e göre bu durum zifaf ve halvet-i sahiha ile gerçekleşirken,²⁶ Şâfiî'ye göre sadece zifafa gerçekleşebilmektedir. Şâfiî, âyetin zahirinin bunu ifade ettiğini ve İbn Abbas'ın bu konudaki görüşlerinin de bunu desteklediğini söylemektedir. Ayrıca Bakara 2/237'de;

وَإِنْ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَبِصْفِ مَا فَرَضْتُمْ

²² İbn Feres, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. III, ss. 437-438; İbn Rüşd, *el-Beyan ve't-tahsil*, c. IV, s. 405; Muhammed Necib el-Mutî, *Tekmilatu'l Mecmu'*, c. XVII, s. 146; Kurtubi, *el-Câmi li ahkâm'il-Kur'an*, c. VII, s. 222.

²³ İbn Rüşd, *el-Beyan ve't-tahsil*, a.y.

²⁴ Ahzâb, 33/49.

²⁵ İbn Rüşd, Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, Kahire, t.y., c. I, s. 75; Şâfiî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbas, *Kitâbü'l-Üm = Mevsuatü'l-İmam eş-Şâfiî*, thk.: Ali Muhammed, Adil Ahmed, Ahmed İsa Hasan Ma'saravi, Beyrut : Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 2001, c. VII, s. 54; İbn Kudâme, *el-Muğnî'*, XI, 194; Kurtubî, *el-Câmi li ahkâm'il-Kur'an*, a.y..

²⁶ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. V, s. 236; İbnu'l Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah, *Ahkâmü'l-Kur'an*, thk.: Muhammed Abdülkadir Ata, Beyrut: Dâru'l-Fikr, t.y., c. III, s. 587.

“Kendilerine mehir tayin ederek evlendiğiniz kadınları, temas etmeden boşarsanız, tayin ettiğiniz mehrin yarısı onların hakkıdır.”²⁷

buyrulmasıyla, bu âyette de geçen temasta bulunmadan maksadın cinsel ilişki olduğunu kabul etmiştir. Halvet-i sahîhayı mehrin tamamını gerektiren bir durum olarak görmemiştir. İmam Şâfiî, Bakara 2/237'ye dair bu hükmü Ahzâb 33/49'a da uygulayarak halvet-i sahîhayı iddeti gerektiren bir durum olarak kabul etmemiştir.²⁸

İmam Mâlik'ten halvetin mehrin tamamını gerektirip gerektirmediği hususunda farklı rivâyetler gelmiş ancak; böyle bir durumda eşlerin birleşme gerçekleşmediği yönündeki beyanlarına rağmen kadının iddet beklemesi gerektiğini kabul ettiği aktarılmıştır.²⁹

Halvet-i sahîhayı birleşme gibi kabul eden Hanefiler ve Hanbeliler, Nisa 4/21'i delil göstermektedirler. Söz konusu ayette Şâri';

وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا

“Vaktiyle siz birbirinizle haşır-neşir olduğunuz ve onlar sizden sağlam bir teminat almış olduğu halde onu nasıl geri alırsınız!”

buyurmaktadır. Bu görüş sahipleri âyette geçen “haşır-neşir olma”yı (ifdâ) halvet olarak yorumlamış ve Rasûllullah'tan “Bir kimse, hanımının duağını açar ve onu öperse; ister onunla temasta bulunsun, isterse bulunmasın ona tam mehir vermesi gerekir ³⁰ “şeklinde rivayet edilen hadisi delil göstermişlerdir.³¹

Ahzâb 33/49'un düzenleme getirdiği bir diğer alan ise boşanan kadına verilen mut'a konusudur. Ayrıca konuyla ilgili olan Bakara 2/236³², 237³³ ve 241³⁴ de göz önünde bulundurmak gerekirse farklı durumlar ortaya

²⁷Bakara, 2/237.

²⁸ Şâfiî, *Kitâbü'l-Üm*, c. VII, s. 54; c. VIII, s. 329; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. XI, s. 198.

²⁹ Sahnûn, Abdüsselam b. Saîd Tenuhi, *el-Müdevenetü'l-kübra*, Beyrut: Dâru Sadır, 1905, c. II, s. 320-321.

³⁰ Dârekutnî, *Sünen*, III, 307; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII/256.

³¹ Serahsî, *el-Mebcut*, c. V, s. 149; Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. II, s. 148.

³²“Nikâhtan sonra henüz dokunmadan veya onlar için belli bir mehir tayin etmeden kadınları boşarsanız bunda size mehir zorunluğu yoktur. Bu durumda onlara müt'a (hediye cinsinden bir şeyler) verin. Zengin olan durumuna göre, fakir de durumuna göre vermelidir. Münasip bir mut'a vermek iyiler için bir borçtur.” Bakara, 2/236.

³³“Kendilerine mehir tayin ederek evlendiğiniz kadınları, temas etmeden boşarsanız, tayin ettiğiniz mehrin yarısı onların hakkıdır. Ancak kadınların vazgeçmesi veya nikâh bağı elinde bulunanın (velinin) vazgeçmesi hali müstesna, affetmeniz (mehirden vazgeçmeniz), takvâya daha uygundur. Aranızda iyilik ve ihsanı unutmayın. Şüphesiz Allah yapmakta olduklarınızı hakkıyla görür.” Bakara, 2/237.

çıkmaktadır. Bakara 2/236 ile Şâri', kendisiyle temas gerçekleşmemiş ve de mehri tayin edilmemiş kadına mut'a, 2/237 âyetiyle ise temas gerçekleşmemiş fakat mehri tayin edilmiş kadına mehrin yarısının verileceğini bildirir. Ahzâb 33/49'da ise böyle bir ayırmadan bahsedilmemekle beraber mut'anın verilmesi bildirilmektedir. Bakara 2/241 ile de tüm boşanan kadınlar için mut'adan söz edilmektedir.

Tüm bu âyetlerin ne ifâde ettiği noktasında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Said b. Müseyyeb'e göre Ahzâb 33/49, Bakara 2/237'yi nesh etmekte, temas gerçekleşmemiş ve de mehri tayin edilmemiş kadına mut'adan başka bir şey verilmesi gerekmemektedir.³⁵ Bir başka görüşe ise Bakara 2/237, Ahzâb 33/49'u nesh etmektedir. Ancak bu görüş, âmmun hâssı nesh etmesi çelişki ifâde ettiği için eleştirilmiştir.³⁶ Katâde Bakara 2/237'nin bir önceki âyeti nesh ettiğini ileri sürmektedir.³⁷ Kurtubî ve İbn Feres söz konusu âyetleri birlikte değerlendirmenin mümkün olduğunu, bu durumda ise neshten bahsetmeye gerek kalmadığını belirtmektedirler.³⁸ Buna göre Bakara 2/241 ile boşanan tüm kadınlar için mut'a söz konusudur. Ahzâb 33/49 da bu durumu birleşme gerçekleşen kadın için teyid etmektedir. Ancak Bakara 2/237 ile istisna yapılmakta ve mehri tayin edilmemiş böyle bir kadın için sadece mehrin yarısının verileceği bildirilmektedir. Bir başka görüşe göre ise mut'a bütün kadınlar için söz konusu iken birleşme gerçekleşmeyen fakat mehri tayin edilen kadın için ayrıca bir de mehrin yarısının verilmesi icâp etmektedir.³⁹ İbnu'l Arabî bu konuda birleşme olmuş ancak mehri tayin edilmemiş için sadece mut'a, mehri tayin edilmiş için ise mehrin yarısının verileceği kanaatini taşımaktadır.⁴⁰

Hanefîlere göre mehir belirlenmeyen nikâhta zifaftan ve halvetten önce boşama vukû bulmuşsa kocanın eşine mut'a vermesi farzdır. Delil olarak yukarıda zikri geçen Ahzâb 33/49, Bakara 2/241 ayetleri gösterilmektedir. Zifaftan sonra veya erkekten kaynaklı boşanmalarda mut'a vermeyi ise müstehap kabul etmektedirler.⁴¹

³⁴ "Boşanmış kadınların, hakkaniyet ölçülerinde (kocalarından) menfaat sağlamak haklarıdır; bu, Allah korkusu taşıyanlar üzerine bir borçtur." Bakara, 2/241.

³⁵ Kurtubî, *el-Câmiî li ahkâmi'l-Kur'an*, c. II, s. 204.

³⁶ İbn Feres, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. III, s. 428.

³⁷ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. V, s. 236.

³⁸ İbn Feres, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. III, s. 428; Kurtubî, *el-Câmiî li ahkâmi'l-Kur'an*, a.y..

³⁹ Kurtubî, *el-Câmiî li ahkâmi'l-Kur'an*, a.y..

⁴⁰ İbnu'l Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. I, s. 291.

⁴¹ Serahsî, *el-Mebsut*, c. VI, s. 62.

Şâfiîlere göre mut'a ancak, mehri belirlenmiş ve zifaf gerçekleşmiş kadın için farzdır. Şâfiîler burada Bakara 2/241'in genel anlamını ele almış, Bakara 2/237 ile de zifaf olmadan boşanan kadınları bu genel hükümden çıkarmışlardır.⁴²

Mâlikîler mut'anın müstehap olduğu görüşündedirler.⁴³

Hanbelîler ise Bakara 2/241'in mut'ayı her durumda vâcib kıldığını kabul etmektedirler.⁴⁴

1.3. Talakın Ta'liki

Ahzâb 33/49 ile tartışılan bir başka husus da nikâhtan önce talakın mümkün olup olmadığı meselesidir. Buna göre bir kimsenin "evleneceğim kadın boş olsun" diyerek henüz evlilik bağı kurulmadan talak şartı bağlamasının bağlayıcılığı tartışmalıdır. Konu fıkıh kitaplarında ayrıntılı bir şekilde işlenmiş, hadis kitaplarında ise müstakil bir bâb olarak ele alınmıştır.

Talakın ancak nikâhtan sonra olacağı görüşünde olanlar, âyette geçen ("...kadınları nikâhlayıp, sonra onları boşarsanız...") "sonra" lafzının boşamanın ancak nikâhtan sonra olacağına delâlet ettiğini öne sürmektedirler.⁴⁵ Bir başka delil olarak Hz. Peygamber'den rivâyet edilen "Nikâhtan önce talâk yoktur"⁴⁶ hadisi gösterilir. Tirmîzî'nin hasen olarak nitelendirdiği başka bir hadiste ise Rasûlullah şöyle buyurmaktadır; "Âdemoğlunun mâlik olmadığı bir hususta adakta bulunma hakkı yoktur, mâlik olmadığı bir köleyi azâd etme hakkı yoktur, mâlik olmadığı bir şeyde boşama hakkı da yoktur."⁴⁷

Konu hakkında ileri sürülen akli delillendirmede ise şu şekilde izâh getirilmektedir; evlilikten önce talaka yemin eden kişi, yabancı bir kadını boşamaktadır ki, bu muhaldir. Çünkü şarta bağlı olan bu talâk sırasında kadın yabancıdır. Kadın için sıfatın değişmesi (yabancı iken nikah bağıyla erkeğin karısı hâline gelmesi) aynı zamanda bu sözün de söylenmiş gibi kabul edilmesini gerektirmez. Zîra o sırada koca nikâhı dilemekte, talâkı ise düşünmemektedir. Nitekim bir erkek yabancı bir kadına "eğer eve girersen, boşsun" dese, sonra o kadın zevcesi olup girse nasıl bunun bir boşama

⁴² Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Nuri, *Ravzatü't-talibin*, thk.: Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvaz, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992, c. V, ss. 587-588; Serahsî, *el-Mebsut*, a.y.

⁴³ Sahnûn, *Müdevvenetü'l-kübrâ*, c. II, s. 332.

⁴⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. X, ss. 139-140.

⁴⁵ Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'an*, c. XIV, s. 203.

⁴⁶ Buhârî, *Talâk*, 8; İbn Mâce, *Talâk*, 17; Ebû Dâvud, *Talâk*, 8; Tirmizî, *Talâk*, 6.

⁴⁷ Tirmizî, *Talâk*, 6; Ebû Dâvud, *Talâk*, 7.

olmadığında ihtilaf bulunmuyorsa burda da abir boşama söz konusu değildir.⁴⁸

Böyle bir boşamanın geçerli olacağını söyleyenlerin bir kısmı yukarıdaki âyetin ne isbat ne de red açısından bir şey belirttiğini düşünmektedir. Onlara göre âyet; nikâhtan sonraki talak hakkında bir yükümlülük getirmektedir. Nikâhtan önceki durum için hükmün ne olacağına dair olumlu veya olumsuz bir açıklamada bulunmamaktadır.⁴⁹

Nikâhtan önce talakın mümkün olduğunu düşünenlerden biri olan Cessas bağlı bulunduğu Hanefî mezhebi görüşüne uygun olarak, böyle bir söz söyleyen kimsenin nikâh akdinin yapıldığı anda veya ileriye izâfe edilen durumun gerçekleşmesi halinde yahut da şartın gerçekleşmesi durumunda boşanmış olacağını söylemektedir. Bir kimsenin nikâhı altında bulunmayan bir kadına; "Seninle evlendiğimde sen boşsun" demesi nikâh akdinin kurulmasından sonra talak yerine geçmektedir. Ayrıca görüşünü desteklemek için sahabe uygulamasına bakarak Ömer b. Hattab ve İbn Mesud'un bu şekilde hüküm verdiğini beyan etmektedir. Cessas karşı görüş sahiplerinin önemli bir delili olan "Nikâhtan önce talak yoktur" hadisini ise muzdarip olduğunu söyleyip nakil açısından sıhhatli bulmamaktadır. Bir an için böyle bir sorunun vâki olmadığı farz edilse bile, hadisin kendi görüşüne aykırı bir şey beyan etmediğini ileri sürmektedir. Söz konusu hadisin esasen, nikâh akdi gerçekleşmeden talakın olmayacağına işaret ettiğini, talâka bağlanarak yapılan bir nikâh akdinin ise bizâtihi talâk olmayacağını söylemektedir.⁵⁰

Ebu Hanife, Muhammed ve Züfer'e göre; "bütün evlendiğim kadınlar boş olsun, bütün satın aldığım köleler âzâd olsun" diyen bir kimse için bu sözü bağlayıcıdır. Âm veya hâs lafız kullanması hükmü değiştirmez. İmam Mâlik ve İbn Ebî Leyla âm bir lafızla söylenen sözün bağlayıcı olmadığını ancak, özellikle bir kadın zikredilmiş veya "şu kabileye/beldeye mensup bir kadınla evlenirsem boş olsun" denilerek kayıtlanmış ise bu takdirde lafzın bağlayıcı olacağı görüşündedir. İmam Şâfiî'ye göre ise ister âm ister hâs lafızla söylensin böyle bir söz bağlayıcı değildir. Ahmed b. Hanbel'e göre de bu söz bir hüküm ifâde etmemektedir.⁵¹

⁴⁸ Serahsî, *el-Mebsut*, c. VI, s. 97; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. XII, s. 490; İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed, *Zadu'l-Mead*, Beyrut: Dâru'l Kitâbi'l Arabiyye, t.y., c. IV, s. 42; Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. V, s. 235.

⁴⁹ İbn Feres, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. III, s. 428.

⁵⁰ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. V, ss. 232-234.

⁵¹ İbnü'l-Hümmam, Kemâleddin Muhammed, *Şerhu fethü'l-kadir*, thk.: Mustafa el-Babi el-Halebi, y.y., 1970, c. III, s. 383; Serahsî, *el-Mebsut*, c. VI, ss. 96-97, İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. XIII, s. 389;

1.4. Tahyîr⁵²

“Âmu'l vüfûd” adıyla ün kazanan hicrî 9. yılda sebebi hakkında bir ittifak bulunmasa da yaşanan bir takım olaylar neticesinde Peygamber, hanımlarından bir ay uzak kalmaya karar vermiş, halkın “Rasûlullâh hanımlarını boşayacak” söylentileri üzerine tahyîr âyeti olarak bilinen Ahzâb 33/28. âyet inmiştir.⁵³ Söz konusu âyette şöyle buyrulmaktadır;

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ فُلْ لِّزُوجِكَ إِن كُنْتُمْ تُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعْكُنَّ وَأَسْرَحْكُنَّ سَرَاحاً جَمِيلاً

“Ey Peygamber! Eşlerine şöyle söyle: Eğer dünya dirliğini ve süsünü (refahını) istiyorsanız, gelin size boşanma bedellerinizi vereyim de, sizi güzellikle salıvereyim.”⁵⁴

Âyetin inmesi ile yaşanan süreci Hz. Âişe şu şekilde anlatmaktadır: “Rasûlullah hanımlarını istediklerini seçme hususunda serbest bıraktı. O da benden başladı ve ‘Ey Âişe sana bir şey bildireceğim. Bu hususta annen ve babanla danışıp acele etmemende bir beis yoktur’ dedi. O zaten anne ve babamın ondan ayrılmamı kabul etmeyeceklerini biliyordu. Sonra Rasûlullah Ahzâb 33/28’i okudu. Ben, ‘Bu hususta mı anne ve babama danışacağım. Şüphesiz ki ben Allah’ı, Rasul’ünü ve ahiret yurdunu istiyorum’, dedim. Peygamber’in diğer hanımları da benim yaptığım gibi yaptı.”⁵⁵

Kurtubî, *el-Camiü li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. XIV, s. 203; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Mead*, c. IV, s. 42.

⁵² Arapça, bir işi işleyip işlememekte muhayyer bırakma, seçim hakkı verme, seçimli kılma anlamına gelen “tahyîr” kelimesi, Hz. Peygamber ile hanımlarının bizzat yaşadıkları bir takım olaylar neticesinde istilâhlaşmış ve *tahyîrul mer'e* tamlaması ile birlikte “boşama hakkının kadına verilmesi, dilerse kendisini boşayabilmesi” anlamını ifade eder olmuştur. bkz.: Erdoğan, Mehmet, “Tahyîru'l-mer'e”, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2005, 539. İslam hukuku kaynaklarında tahyîr meselesi esasen *tefviz-i talak* konusu içinde işlenmektedir. Ancak biz burada Ahzâb Sûresi'nde geçen âyetleri esas aldığımız için sadece tahyîr boyutunu incelemeyi konu edindik.

⁵³ Tirmizî, *Tefsîru'l-Kur'an*, 65. Tefsir kitaplarında doğrudan böyle bir bilgiye rastlamadık. Ancak kaynaklarda Ahzâb 33/28'in sebep-i nüzûlü için aktarılanlar, Tahrîm Sûresi'nin ilk âyetleri için de geçmektedir. Bilindiği üzere Tahrîm Sûresi Peygamber'in hanımları ile yaşadığı bazı olaylar neticesinde bazı nimetlerden kendisini uzak tutması üzerine inmiştir. Rabbi tarafından azarlanmasına neden oldukları için Rasûlullâh hanımlarından bir ay uzak durmuştur. Ayrıca Tirmizî'nin Ahzâb 33/28'in inişi ile yaşananları Tahrîm Sûresi babında zikretmesi bizde böyle bir kanaatin oluşmasına neden oldu.

⁵⁴ Ahzâb, 33/28.

⁵⁵ Buhârî, *Kitâbu't-tefsir*, 241; Tirmizî, *Tefsîru'l-Kur'an*, 34; Müslim, *Talâk*, 4, *Radâ*, 89; Nesâî, *Talâk*, 26; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 238.

Tahyîr meselesinde tartışılan birçok nokta olmakla beraber ilk tartışma konusu yapılan Hz. Peygamber'in eşlerini ne hususta muhayyer bıraktığıdır. Bir görüşe göre tahyîr dünya ile ahiret hayatı arasında bir seçimi, bir başka görüşe göre de Peygamberle birlikte kalıp evlilik hayatına devam etme ile evlilik birliğinin bozulması yani talak arasında bir seçimi ifade eder.⁵⁶ Âyetin talak ifâde etmediğini söyleyenler tahyîr kelimesinin âyette geçmediğini beyan etmektedirler.⁵⁷ Ancak tahyîrin talaktan kinâye olduğu ve kadının cevabı doğrultusunda talak sonucu doğuracağı görüşü tercih edilen görüştür. Burada hanımını muhayyer bırakan erkeğin durumu hakkında Hz. Aişe'ye danışılıp onun da, "Rasulullah bizi istediğimizi seçmekte serbest bırakmıştı. Biz de onu seçtik ve bu şimdi bir talak mı oldu?"⁵⁸ şeklinde cevap vermesi eğer aksi bir durum olsaydı bunun talakla sonuçlanacağına dair delil olarak gösterilir.⁵⁹ Her ne kadar âyette tahyîr kelimesi geçmese de yukarıda da değindiğimiz gibi âyetin nüzûlü sonrasında Rasulullah'ın Hz. Aişe'ye âyeti okuyup onun da; "Ben âhireti ve Rasulallah'ı istiyorum" şeklinde cevap vermesi bir tahyîrin söz konusu olduğuna delâlet ettiği beyan edilir.⁶⁰ Ayrıca eğer Peygamber'in eşlerini muhayyer bırakması hiçbir sonuç doğurmayacak idiyse âyetteki emrin bir mana taşımadığını söylemenin gerekeceği ifade edilir ve buna karşı çıkılır.⁶¹

Başka bir tartışma konusu ise tahyîrin ne ifade ettiği meselesidir. Fukaha bunun bir temlik mi, tevkil mi, ya da boş bir söz mü olduğu noktasında ihtilaf etmiştir.⁶²

Ebû Hanîfe'ye ve İmam Şâfiî'nin kavli-i cedidine göre bu bir temliktir.⁶³ Ahmed b. Hanbel'e göre vekâlet vermedir.⁶⁴ İmam Mâlik ise

⁵⁶ İbn Feres, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. III, s. 424; İbnu'l Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. III, s. 559; Kiya el-Herrâsî, Ebû'l-Hasan İmadüddin Ali b. Muhammed b. Ali, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985, c. II, s. 345; Kurtubî, *el-Câmî li ahkâm'il-Kur'an*, c. XVII, s. 128; Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. V, s. 226.

⁵⁷ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, a.y..

⁵⁸ Buhârî, *Talâk*, 4; Müslim, *Talâk*, 24, 25, 26, 27; Tirmîzi, *Talâk*, 4; Nesâî, *Talâk*, 27; İbn Mâce, *Talâk*, 20; Ebû Dâvud, *Talâk*, 11.

⁵⁹ İbn Feres, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. III, s. 424; Kiya el-Herrâsî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. II, s. 345; Kurtubî, *el-Câmî li ahkâm'il-Kur'an*, c. XVII, s. 129; Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. V, s. 226; Sahnûn, *Müdevenetü'l kübrâ*, c. II, s. 382.

⁶⁰ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. V, s. 226.

⁶¹ Kasânî, Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud, *Bedaiü's-sanai' fi tertibi's-şerai'*, thk.: Ali Muhammed Muavvez, Adil Ahmed Abdülmevcut, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997, c. IV, s. 258; İbn Feres, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. III, s. 425.

⁶² İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Mead*, c. IV, s. 68.

temlik ile tahyîri birbirinden ayırır ve bu muhayyer bırakmadır der.⁶⁵ Zâhirlere göre tahyîr hiçbir hukuki sonuç doğurmayan boş bir lafızdan ibarettir.⁶⁶

Yukarıdaki kabullere göre farklı sonuçların ortaya çıkacağı muhakkak olmakla beraber temlik diyenler şu esasları zikretmektedirler; kadınlığından istifade hakkı kocaya aitken kadına dönünce bu bir temlik olur. Vekâlette vekilin, vekil kılındığı konuyu doğrudan yapabilmesi için ehliyet şartına sahip olması gerekir. Kadın ise talak vermeye ehil değildir. Ayrıca vekilin müvekkili adına tasarruf eden kimse olmasına binaen kadının kendi adına tasarrufta bulunacağı bir konuda vekil olması, vekâlet müessesine ters düşer.⁶⁷

Tahyîrin vekâlet olduğunu düşünenler ise talakın temlikinin sahih olmadığını ve kocadan bir başkasına intikal etmeyeceğini söyleyerek bu konuda kocanın yerine bir başkasının ancak nâib olacağını belirtirler. Koca, bir başkasını nâib kılmak istediğinde ise bu tevkîl olur.⁶⁸ Ayrıca kadının kadınlığından istifade etmesinin tekrar kadına dönmesi ise muhaldir. Çünkü bu hiçbir zaman kadından çıkmamıştır.⁶⁹

Temlik ile tahyîr lafızlarında daha ince bir ayrıma giden İmam Mâlik tefvîz-i talak konusu altına giren lafızları farklı şekillerde değerlendirmiş “işin senin elindedir” veya “işini sana temlik ettim” şeklindeki sözleri temlik addederken, “seçimini yap” lafzını ise muhayyer bırakma olarak ele almıştır. Ona göre temlikte kadının kendisini bir talak ile de birden çok talak ile de boşaması söz konusu iken muhayyer bırakmada kocanın, kesin olarak kadının kendisinden boşanmasına râzı olduğu anlaşılmaktadır. Böylece bu durumda kadın kendini bir talakla boşayamaz, ya kocasının nikâhı altında kalmayı tercih eder, ya da kesin olarak, yani üç talak ile kendisini boşamak zorunda kalmaktadır.⁷⁰

⁶³ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Mead*, c. IV, s. 69; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, c. III, s. 61; Kasânî, *Bedâiü's-sanâî*, c. IV, s. 248.

⁶⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. X, s. 381; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Mead*, a.y..

⁶⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Mead*, a.y.; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, a.y..

⁶⁶ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Mead*, a.y.; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, c. III, s. 62; Sahnûn, *Müdevenetü'l kübrâ*, c. II, s. 373; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, c. VII, s. 196.

⁶⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Mead*, a.y..

⁶⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. X, s. 381.

⁶⁹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Mead*, c. IV, s. 70.

⁷⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, c. III, s. 61; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Mead*, c. IV, s. 69; Sahnûn, *Müdevenetü'l kübrâ*, c. II, ss. 373-374.

Fukaha kadına verilen bu haktan dönüş imkânının olup olmadığı ve niyetin aranıp aranmayacağı konularında da ihtilâf etmiştir. İlk olarak dönüş meselesini ele alacak olursak, İmam Ahmed b. Hanbel rucû hakkının olduğunu söylerken, Ebû Hanife ve İmam Mâlik böyle bir hakkın bulunmadığını söyler. Şâfiîlerde ise iki ayrı görüş bulunmakla beraber ağırlık bu hakkın saklı kaldığı yönündedir.⁷¹ Niyet meselesine gelince hem kocanın niyetinin hem de kadının niyetinin tartışma konusu yapıldığını görmekteyiz. Ebû Hanife, İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel kocanın niyetine ihtiyaç olduğunu söylerken, İmam Mâlik aksi yönde görüş bildirir. Kadının niyetinin aranıp aranmayacağı hususunda Ebû Hanife talakı haber vermekle yükümlü olan tarafın koca olduğundan yola çıkarak kadının niyetinin aranmayacağını bildirir.⁷² İmam Şâfiî de lafzın gereği bakımından, eğer kadın kinâye lafızlarıyla kendini tercih etmişse kendi işine mâlik olacağını ve bu durumda mutlaka niyetinin ne olduğunun bilinmesi gerektiğini söyler. Ahmed b. Hanbel de aynı fikirdedir. İmam Mâlik ise kocanın “tercih et” sözüne karşılık kadının cevabının nasıl olabileceği ihtimalleri üzerinden yürür. “Kendimi tercih ettim”, “nefsime kabul ettim” derse üç talak lazım geleceğini, “ben onu kast etmedim” dese bile durumun değişmediğini belirtir.⁷³

Meclis birliğinin aranacağı konusunda ise fukahâ ittifak halindedir ancak İmam Mâlik'ten aranmayacağı yönünde bir rivayet daha söz konusudur.⁷⁴

Tahyîrin doğuracağı hukukî sonuçta ise iki durum söz konusudur. Kocasının kendisine tahyîrde bulunduğu kadın ya kocasını seçip evlilik birliğinin devamını isteyecektir ya da kendisini tercih ettiğini söyleyip ayrılmayı istediğini bildirecektir. Her iki durumun da doğuracağı hukukî sonuçlar hakkında fukaha ihtilaf etmiştir.

Öncelikle kocasını seçen kadının durumunu inceleyecek olursak Hanefîler, Mâlikîler, Şâfiîler ve Hanbelîlere göre bu durumda hiçbir hukukî sonuç meydana gelmez. Hz. Aişe, Ömer, İbn Mesud, İbn Abbas ve ashabın çoğu da bu görüştedir. Bu görüşte olanlar yukarıda da geçen Hz. Aişe'den rivâyet edilen hadisi delil gösterirler. Buna göre bir gün Hz Aişe'ye eşini

⁷¹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Mead*, c. IV, s. 71; Kasânî, *Bedâiü's-sanâî*, c. IV, s. 247; Sahnûn, *Müdevenetü'l kübrâ*, c. II, s. 381.

⁷² İbnü'l Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. III, s. 564.

⁷³ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Mead*, a.y.; İbnü'l Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, a.y.; Sahnûn, *Müdevenetü'l kübrâ*, c. II, s. 373; Nevevî, *el-Mecmu'*, c. XVIII, s. 178.

⁷⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. X, s. 387; Kasânî, *Bedâiü's-sanâî*, c. IV, s. 249; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, a.y.; Kurtubî, *el-Câmiû li ahkâmi'l-Kur'an*, c. XVII, s. 132.

muhayyer bırakan adamın durumu sorulmuş o da “Rasulullah bizi muhayyer bıraktı. Biz de onu seçtik. Bu şimdi talak mı oldu?”⁷⁵ diyerek cevap vermiştir. Böylece her ne kadar bu teklifin kadın tarafından kabul edildiği takdirde talakla sonuçlanacağını gösterse de aksi durumda hiçbir sonuç doğurmayacağına işaret etmektedir. Nitekim bu görüştekilerin diğer bir delili de Nebî'nin tahyîrle emredilmesi, onun da tek tek eşlerine bunu haber verip tahyîrde bulunmasıdır. Buna göre eğer hiçbir sonuç doğurmayacak idiyse böyle bir emrin bir manâ ifade etmemesi gerektiği kanaatine ulaşılır.⁷⁶

Kocasını seçen kadının durumu hakkındaki bir diğer görüş ise bunun bir ric'î talakla sonuçlanacağıdır. Bu görüştekilere göre tahyîrde esasen kocanın talaka niyet ettiğine dair karîne vardır. Tahyîrde bulunmak “sen talaksın (boşsun)” demek gibi sarîh bir lafızdır ve burada olduğu gibi ric'î talak ifade eder⁷⁷. Hz. Ali, Zeyd b. Sâbit, sahabeden bir zümre ve Hasan el-Basrî bu görüştedir⁷⁸. İshâk b. Mansur'un tek kaldığı bir rivâyete göre Ahmed b. Hanbel de bu görüştedir. el-Muğnî sahibi İbn Kudâme de bu görüştedir.⁷⁹

Kadının “kendimi seçtim” deyip evlilik birliğinin bozulması yönünde tercih kullanmasında çok farklı görüşler bulunmaktadır. Buna göre; Hz. Ali'den gelen rivâyete ve Hanefîlerin tercih ettiği bunun bir bain talak olacağıdır. Hanefîler bu görüşlerini şu şekilde izâh etmektedirler; kadının kendini seçmesi, kocanın kendisi üzerindeki hâkimiyeti sona erdiği zaman gerçekleşebilir. Kadın ancak bu sûretle kendi işine mâlik olur. Bu da bir bain talakla gerçekleşir. Burada kocanın kaç talaka niyet ettiğinin bir önemi bulunmamaktadır. Çünkü kocanın “ihtiyâr et” sözünde sayıya delâlet eden bir şey yoktur ve kadının kendi işine mâlik olması için bir bâin talak yeterli olmaktadır.⁸⁰

⁷⁵ Buhârî, *Talâk*, 4; Müslim, *Talâk*, 24, 25, 26, 27; Tirmîzi, *Talâk*, 4; Nesâî, *Talâk*, 27; İbn Mâce, *Talâk*, 20; Ebû Dâvud, *Talâk*, 11.

⁷⁶ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. V, s. 227; İbnu'l Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. III, s. 262; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, c. III, s. 63; Muhammed Necib el-Mutî, *Tekmiletu'l Mecmu'*, c. XVIII, ss. 177-178.

⁷⁷ Kasânî, *Bedâiü's-sanâî*, c. IV, s. 261; Serahsî, *el-Mebsut*, c. VI, s. 212; Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. V, s. 227; İbnu'l Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. III, s. 563.

⁷⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. X, s. 382; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Mead*, c. IV, s. 68; Muhammed Necib el-Mutî, *Tekmiletu'l Mecmu'*, c. XVIII, s. 178.

⁷⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. X, s. 382; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Mead*, a.y..

⁸⁰ Serahsî, *el-Mebsut*, c. VI, s. 212; Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. V, s. 227; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Mead*, c. IV, s. 72.

Zeyd b. Sâbit, Hasan el-Basrî, Leys'den gelen rivâyetlere göre ise bu üç talak ifâde eder. Mâlikilerin de tercihi olan bu görüşe göre kocanın niyetine bakılmaz. Üç talak olur demelerinin gerekçesi muhayyer bırakmada kocanın esas niyetinin kesin boşanma olması bunun da ancak üç talakla gerçekleşebilmesidir. Kurtubî'nin de belirttiğine zaten âyet-i kerimede de; "Gelin, size başışta bulunayım ve sizi güzellikle salıvereyim" buyrulmaktadır. Burada tesrih (güzellikle salıvermek) kesin (üç talak) boşamak demektir. Nitekim İmam Mâlik tahyîrin zifaktan önce gerçekleşmesi durumunda kocanın niyetinin dikkate alınabileceğini söylemektedir. Eğer koca "ben bir talak kast etmişim" derse söz onundur. Çünkü bu durumda kadın tek bir talakla dahi kendi işine mâlik olur.⁸¹

Ömer b. Hattâb, İbn Mesud, İbn Abbas, Sevrî, İbn Ebî Leylâ Ahmed b. Hanbel ve Şâfiî'ye göre ise bu bir ric'î talaktır.⁸² Şâfiî bu noktada kadının da niyetinin dikkate alınacağını söyler.⁸³ İki tarafın da niyetinin uyuşması gerektiğini, eğer bir ittifak söz konusu değil ise hangi taraf neye niyet etmişse onun esas alınacağını belirtir.⁸⁴

1.5. Zihar⁸⁵

Bir cahiliye âdeti olan ve İslâm'ın ilk devirlerinde de devam eden zihar uygulaması Mücâdele Sûresi'nin ilk âyetleri ile haram hükmünü almış ve bu yasağı işleyenler için kefâret cezası getirilmiştir. Söz konusu âyette

⁸¹ İbnu'l Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. III, s. 563; Kurtubî, *el-Câmî li ahkâmi'l-Kur'an*, c. XVII, ss. 130-132; İbn Kudâme, *el-Muğni*, c. X, ss. 382-383; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Mead*, c. IV, s. 72; Sahnûn, *Müdevenetü'l kübrâ*, c. II, s. 375.

⁸² İbn Kudâme, *el-Muğni*, c. X, s. 383; Kurtubî, *el-Câmî li ahkâmi'l-Kur'an*, c. XVII, s. 129; Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. V, s. 228; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Mead*, a.y..

⁸³ İbnu'l Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. III, s. 564; İbn Kudâme, *el-Muğni*, c. X, s. 384; Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. V, s. 228; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Mead*, a.y..

⁸⁴ İbnu'l Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. III, s. 564; Nevevî, *el-Mecmu'*, c. XVIII, s. 178.

⁸⁵ Zihar, Arapça "sirt" anlamına gelen zahr kelimesinin mufâale bâbindan türetilmiş masdardır. Tefil ve tefe'ul bablarından gelen kullanımları da zihar ile aynı anlamı taşır. Kocanın karısını annesinin sırtına benzetmesi anlamına gelmektedir. Câhiliye devrinde talak ifâde eden bu kelimeye sirt, binmekten kinâye olarak kullanılmıştır. Binmek ise nikâh anlamına tevdi edilerek istiare yapılmış, anneye nikâhın haram olması gibi kişinin eşiyle olan nikâhının da artık haram olduğu anlamında kullanılmıştır. Bkz.: İbnu'l Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. III, s. 563; Kurtubî, *el-Câmî li ahkâmi'l-Kur'an*, c. XVII, ss. 130-132; İbn Kudâme, *el-Muğni*, c. X, ss. 382-383; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Mead*, c. IV, s. 72; Sahnûn, *Müdevenetü'l kübrâ*, c. II, s. 375.

İslam hukukunda ahvâl-i şahsiyye başlığı altında işlenen ziharın mezheplere göre bazı farklılıklar olsa da esasta câhiliye devrindeki anlamı korunmuş ancak hükmü talak olarak kabul edilmemiştir. Bunun yerine nikâh bağı kopmaksızın, kefâret ödeyinceye kadar cinsel ilişkinin haram olması sonucuna bağlanmıştır.

Şâri' "İçinizden zihâr yapanların kadınları, onların anaları değildir. Onların anaları ancak kendilerini doğuran kadınlardır. Şüphesiz onlar çirkin bir laf ve yalan söylüyorlar. Kuşkusuz Allah, affedicidir, başışlayıcıdır"⁸⁶ buyurmaktadır.

Konuyla ilgili nâzil olan bir başka âyet ise bizim çalışmamıza konu olan Ahzâb Sûresi'nin 4. âyetidir. Bu âyette ise şöyle buyrulmaktadır: "Allah, bir adamın içinde iki kalp yaratmadığı gibi, zihâr yaptığımız eşlerinizi de analarınız yerinde tutmadı ve evlâtlıklarımızı da öz oğullarınız olarak tanımadı. Bunlar sizin ağızlarınıza geliveren sözlerden ibarettir. Allah ise gerçeği söyler ve doğru yola O erİştirir"⁸⁷. Bu âyette zihar yapılan kadının anne yerine kaim olmayacağı ifade edilirken, Mücadele Sûresi'nde ziharın haram olduğu ve ona bağlanan hükümler beyan edilmektedir.

Yukarıda değİndiğimiz, zihar âyetleri olarak da bilinen Mücadele Sûresi'nin ilk âyetlerinin sebep-i nüzûlü hakkında Havle bint Sâlebe (r.a.)'nin kocasının kendisine zihar yapması sonucunda yaşananlar gösterilmektedir. Kendisine birçok emeği geçip yaşlandıktan sonra eşinin yaptığı ziharı haksızlık olarak değİrendiren ve çocuklarının ortada kalmasından korkan Havle, durumunu Rasulüllâh'a bildirmiş ancak bu konuda cahiliye ahkâmından başka elinde bir şey bulunmayan Hz. Peygamber farklı bir hüküm veremeyeceğini bildirmişti. Kadının halini Allah'a arz etmesi üzerine ise zihar âyetleri inmiştir.⁸⁸

Mücadele 58/2 ve Ahzâb 33/4'te kişinin annesinin ancak onu doğuran kadın olabileceği, zihara dair bir beyanatta bulunmanın gerçeğe tamamen aykırı bir yalan ve de insan aklı ile tabiatının çirkin saydığı bir şey olduğu zikredilmiştir. Kişiyeye haram olan kadınlar Yüce Yaratıcı tarafından belirlenmişken, bunun üzerine ilâve yapmak mübah değildir. Haram olmak noktasında ancak sütanneler ile Peygamber eşleri anne konumunda kabul edilmiştir.⁸⁹ İslam'ın zihar konusundaki bu yaklaşımı insana ve aileye verdiği değİerden kaynaklanmaktadır. Câhiliye toplumunda kabul gören bu uygulama Kur'an tarafından kadını aşağılayan, onun kalbini kıran ve hukukunu zâyî eden bir boşama olarak görülmüş, bunun yerine her iki tarafın da hakkını gözetten bir talak müessesesi kurulmuştur.

⁸⁶ Mücâdele, 58/2.

⁸⁷ Ahzâb, 33/4.

⁸⁸ İbnü'l Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, c. IV, s. 185; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, c. V, s. 301; İbn Feres, *Ahkâmü'l-Kur'an*, c. III, s. 521; Şâfiî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbas, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1980, c. I, s. 37; Kurtubî, *el-Câmiî li ahkâmi'l-Kur'an*, c. IX, s. 269.

⁸⁹ Şeyhülislam Ebussuud Efendi, *İrşad-ı aklı selim ila mezay-ı kitabi'l-kerim*, trc.: Ali Akın, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2006, c. XII, s. 5510; Şâfiî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, c. I, s. 170.

2. Miras Hukukuna Dair Hükümler

2.1. Zev'il-erhâmın Vârisliği

İslâm'ın ilk dönemlerinde Müslümanlar Câhiliye örfünde olduğu gibi kendi aralarında anlaşma yaparak, her konuda birbirlerine yardımcı olacaklarına dair beyanatta bulunur, bu güvencenin bedeli olarak da birbirlerine mirasçı olurlardı. Ancak Nisâ Sûresi 4/29'da Şâri' "Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret olması hali müstesna, mallarınızı, bâtil (haksız ve haram yollar) ile aranızda (alıp vererek) yemeyin", buyurarak bu uygulamayı kaldırmıştır.

Medine'ye hicretten sonra konuyla ilgili olarak Enfâl Sûresi 8/72 ile "İman edip de hicret edenler, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler ve (muhacirleri) barındırıp yardım edenler var ya, işte onların bir kısmı diğer bir kısmının dostlarıdır. İman edip de hicret etmeyenlere gelince, onlar hicret edinceye kadar size onların mirasından hiçbir pay yoktur", âyeti nâzil olunca mü'minler hicret sebebi ile birbirlerinin kardeşi (muahat) ve mirasçısı ilan edildiler. Bu uygulamayla hicret etmemiş bir Müslüman, hicret etmedikçe muhacir müslüman yakın akrabasından miras alamıyordu.

Fakat bu uygulama da Enfâl 8/75⁹⁰ ile nesh edilmiş oldu. Ahzâb 33/6 da Enfâl 8/75'in konuyla ilgili ortaya koyduğu hükmü birebir aynı lafızlarla tekrar etmekte ayrıca yapılacak olan vasiyeti belli şartlar içerisinde kabul etmektedir. Bu ayette Şâri' şöyle buyurmaktadır;

وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ إِلَّا أَنْ تَفْعَلُوا إِلَىٰ أَوْلِيَائِكُمْ مَعْرُوفًا كَانَ ذَلِكَ

فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا

"Akraba olanlar, Allah'ın Kitabına göre, (mirasçılık bakımından) birbirlerine diğer müminlerden ve muhacirlerden daha yakındırlar; ancak, yakınlarınıza uygun bir vasiyet yapmanız müstesnadır. Bunlar Kitap'ta yazılı bulunmaktadır."⁹¹

Böylece ne anlaşma ne de hicretle birlikte uygulanan kardeşlik müessesesi mirasçılığın sebebi olarak kabul edildi, bunun yerine kişinin mirasçısı olarak zevi'l-erhâmın⁹² daha uygun olduğu belirtildi⁹³. Miras

⁹⁰ "Sonradan iman eden ve hicret edip de sizinle beraber cihad edenler de sizdendir. Allah'ın kitabına göre yakın akrabalar birbirlerine (vâris olmağa) daha uygundur. Şüphesiz ki Allah her şeyi bilendir." Enfal, 8/75.

⁹¹ Ahzâb, 33/6.

⁹² "Terikede üçte bir, dördte bir gibi belli bir sehmi olmayan ve terikeyi asabeden olmak sıfatıyla da elde edemeyen kan hısımlarıdır" Bkz.:Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 620.

⁹³ İbn Feres, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. III, s. 423, Kurtubî, *el-Câmî li ahkâmi'l-Kur'an*, c. XIV, s. 127; İbnü'l Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. II, s. 443, c. III, s. 543; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. IX, s. 83,

konusunda tadrîcî bir uygulamanın takip edildiği bu alanda kimlerin mirasçı olacağı ve ne kadar pay alacakları Nisâ 4/11⁹⁴, 12⁹⁵, 176⁹⁶ ile açıkça ortaya konuldu. Böylece câhiliye toplumunda kadının mirasçı olarak kabul edilmemesi, erkek dahi olsa küçük çocuğun mirastan pay alamayıp, sadece savaştan ve ganimet elde edebilen kimsenin mirasçı olabilmesi yürürlükten kaldırılmış oldu.⁹⁷

Böylece İslam hukukunda mirasçılar genel olarak üç sınıf olarak taksim edildi. Her bir sınıf arasında önceliğin gözetildiği bu taksimde ilk sırada kitap, sünnet, icma ve kıyasla terekeden ne miktarda pay alacakları belirlenmiş olan ashâb-ı ferâiz yer alır. İkinci sırada ise Kur'an ve sünnetle mirasçılığı belirlenen muayyen pay sahibi olmayan, pay sahipleri paylarını aldıktan sonra mirasın geri kalanını alacak olan asabe gelir. Üçüncü sırada ise ölenin akrabası olduğu halde ne pay sahibi olarak ashâb-ı ferâiz arasında ne de *asabe* olarak asabeler arasında zikredilen, ancak ölenin pay sahiplerinden veya asabelerinden hiçbir mirasçının bulunmaması halinde mirasçı olabilen zevi'l-erhâm yer almaktadır. *Zevi'l-erhâmın* mirasçı olup

Muhammed Necib el-Mutî, *Tekmiletu'l Mecmu'*, c. XVII, s. 32; Cessas, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. IV, ss. 261-262.

⁹⁴ "Allah size, çocuklarınız hakkında, erkeğe, kadının payının iki misli (miras vermenizi) emreder. (Çocuklar) ikiden fazla kadın iseler, ölünün bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer yalnız bir kadına yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, ana-babasından her birinin mirastan altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da ana-babası ona vâris olmuş ise, anasına üçte bir (düşer). Eğer ölenin kardeşleri varsa, anasına altıda bir (düşer. Bütün bu paylar ölenin) yapacağı vasiyetten ve borçtan sonradır. Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin size, fayda bakımından daha yakın olduğunu bilemezsiniz. Bunlar Allah tarafından konmuş farzlardır (paylardır). Şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir." Nisâ, 4/11.

⁹⁵ "Yapacakları vasiyetten ve borçtan sonra eşlerinizin, eğer çocukları yoksa, bıraktıklarının yarısı sizindir. Çocukları varsa bıraktıklarının dörtte biri sizindir. Çocuğunuz yoksa, sizin de, yapacağınız vasiyetten ve borçtan sonra, bıraktığınızın dörtte biri onlarındır (zevcelerinizindir). Çocuğunuz varsa, bıraktığınızın sekizde biri onlarındır. Eğer bir erkek veya kadının, anababası ve çocukları bulunmadığı halde (kelâle şeklinde) malı mirasçılara kalırsa ve bir erkek yahut bir kızkardeşi varsa, her birine altıda bir düşer. Bundan fazla iseler üçte bire ortaklırlar. (Bu taksim) yapılacak vasiyetten ve borçtan sonra, kimse zarara uğramaksızın (yapılacak)tır. Bunlar Allah'tan size vasiyettir. Allah her şeyi hakkıyla bilendir, halîmdir." Nisâ, 4/12.

⁹⁶ "Senden fetva isterler. De ki: "Allah, babası ve çocuğu olmayan kimsenin mirası hakkındaki hükmü şöyle açıklıyor: Eğer çocuğu olmayan bir kimse ölür de onun bir kızkardeşi bulunursa, bıraktığının yarısı bunundur. Kızkardeş ölüp çocuğu olmazsa erkek kardeş de ona vâris olur. Kızkardeşler iki tane olursa (erkek kardeşlerinin) bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer erkekli kadınlı daha fazla kardeş mevcut ise erkeğin hakkı, iki kadın payı kadardır. Şaşırmanız için Allah size açıklama yapıyor. Allah her şeyi bilmektedir." Nisâ, 4/176.

⁹⁷ Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'an*, c. V, s. 46.

olmayacağı, olduğu takdirde ise hissesinin ne olacağı konusunda ihtilaf vukû bulmuştur.⁹⁸ Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdullah b. Me'sud, Muaz b. Cebel, Abdullah b. Abbas, Ebû Hanife ve Ahmed b. Hanbel zevi'l-erhâmın mirasçı olduğu kanaatini taşıırken, Zeyd b. Sâbit ve ona tâbî olan Şâfiî ile İmam Mâlik zevi'l-erhâmın mirasçı olamayacağı görüşündedirler.⁹⁹

Zevi'l-erhâmın mirasçılığını kabul edenler yukarıda zikri geçen Ahzâb 33/6'nun müteşâbihi olan Enfal 8/75'i delil göstermektedirler. Buna göre söz konusu âyette Şâri', "Allah'ın kitabına göre yakın akrabalar birbirlerine (vâris olmağa) daha uygundur" buyurarak ulu'l-erhâmın (akrabalar) ashâb-ı ferâiz ve asabe olmayan diğer akrabaları da kapsamı sebebiyle onların da mirasçılar arasında bulunduğunu belirtmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'den "Allah ve Rasulü mevlâsı bulunmayanın mevlâsıdır. Mirasçısı olmayana halası mirasçısıdır"¹⁰⁰ şeklinde rivâyet olunan hadisle diğer iki sınıfta yer almayan halanın zevi'l-erhâm sıfatıyla mirasçı olduğu ortaya çıkmaktadır.¹⁰¹

Zevi'l-erhâmın mirasçı olamayacağı görüşünde olan Zeyd b. Sâbit, Şâfiî ve Mâlik'e göre ise vefat eden kişinin ilk iki sınıftan herhangi bir mirasçısı bulunmadığı takdirde mirası beytül mâle intikal eder. Zira kimlerin ne ölçüde mirastan pay alacakları nass ile sabittir. Buna haber-i vahid veya kıyasla bir ilavede bulunulamaz. Karşı görüşte olanların öne sürdüğü âyette geçen akrabalar lafzı mücmeldir. Bu mücmel ifadelerle diğer âyetlerle açıklama getirilmiş olup bunlar da ashâb-ı ferâiz ve asabeyi oluşturmuştur. Hz. Peygamber'den hala ve teyzeye pay olmadığına dair rivâyet¹⁰² de bulunmaktadır ki bu da zevi'l-erhâmın mirasçı olamayacağını göstermektedir.¹⁰³ Ebu Hanife ve Ahmed b. Hanbel, söz konu hadiste hala ve teyzenin miras alamamasının sebebini ashâb-ı ferâiz veya asabeden herhangi birinin bulunması olarak açıklamışlardır.¹⁰⁴ Ayrıca mirasın zevi'l-

⁹⁸ Aktan, Hamza, *Mukayeseli İslam Miras Hukuku*, İstanbul, 2008, ss. 172-173.

⁹⁹ Kurtubî, *el-Câmî li ahkâmî'l-Kur'an*, c. VIII, s. 59; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. IX, ss. 49-50; Serahsî, *el-Mebcut*, c. XXX, ss. 2-3; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l Müctehid*, c. II, s. 310; İbn Feres, *Ahkâmü'l-Kur'an*, c. III, s. 111.

¹⁰⁰ Tirmîzî, "Ferâiz", 12; Ebû Dâvûd, "Ferâiz", 8; İbn Mâce, "Diyât", 7, "Ferâiz", 9; Dârimi, "Ferâiz", 38; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 28.

¹⁰¹ Kurtubî, *el-Muğnî*, c. IX, s. 50; Serahsî, *el-Mebcut*, c. III, s. 82; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l Müctehid*, c. II, s. 310.

¹⁰² İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, VI, 29; Dârekutnî, *Sünen*, IV, 99.

¹⁰³ Kurtubî, *el-Câmî li ahkâmî'l-Kur'an*, c. VIII, s. 59; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. IX, s. 50; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l Müctehid*, c. II, s. 310.

¹⁰⁴ Serahsî, *el-Mebcut*, c. XXX, s. 3; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. IX, s. 50.

erhâma verilmeyip beytümâle intikali konusunda terekeye bütün Müslümanların sahip olacağı, ancak akraba olmak sıfatıyla zevi'l-erhâmın terekeye diğer Müslümanlardan daha hak sahibi olması gerektiği şeklinde karşı çıkmışlardır.¹⁰⁵

Şâfiî ve Mâlikîler imamlarının içtihatına rağmen hicrî üçüncü asırdan itibaren beytül-mâlin düzeninin bozulması gerekçesi ile zevi'l-erhâmın mirasçı kabul edilmesi görüşünü benimsemişleridir.¹⁰⁶

2.2. Vasiyet

Ahzâb 33/6'da konu edilen bir başka mesele ise kişinin ölümünden sonra malında kısmî de olsa tasarrufta bulunabilmesi ehliyetidir. Âyette mirasın kimlerin hakkı olduğu belirtildikten sonra; "*ancak, dostlarınıza uygun bir vasiyet yapmanız müstesnadır*", buyrulmaktadır. Böylece vasiyetin caiz olduğu anlaşılmaktadır.

Kur'an'da vasiyetin caizliği noktasında ahkâm ifade eden diğer âyetlerde mirasın taksiminin, ancak ölenin borçları ödenip, vasiyeti yerine getirildikten sonra söz konusu olacağı (Nisa 4/11), vasiyet için iki kişinin şahit olarak belirleneceği (Mâide 5/106) zikredilmektedir.

"*Vârise vasiyet yoktur*¹⁰⁷" hadisince fukaha terekede hissesi bulanana vasiyetin caiz olmadığına ittifak etmiştir. Ancak; vârislerin rızası dâhilinde bu vasiyetin geçerli olup olmayacağı hususu ihtilafıdır.¹⁰⁸ Mirasın üçte birinden fazlasının vasiyet edilmesi uygun görülmemiştir. Burada Sa'd b. Ebî Vakkas'dan rivâyet edilen hadis¹⁰⁹ delil gösterilmektedir.¹¹⁰

3. Şahıs Hukukuna Dair Hükümler

3.1. Evlat Edinme¹¹¹

¹⁰⁵ Kurtubî, *el-Câmî li ahkâmî'l-Kur'an*, a.y.; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. IX, s. 50, ss. 82-83; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l Müctehid*, a.y..

¹⁰⁶ Aktan, Hamza, *Mukâyeseli İslam Miras Hukuku*, s. 225.

¹⁰⁷ Buhârî, "*Vesâyâ*", 6; Ebû Dâvûd, "*Vesâyâ*", 6; Tirmizî, "*Vesâyâ*", 5; Dârimî, "*Vesâyâ*", 28; Nesâî, "*Vesâyâ*", 5; İbn Mâce, "*Vesâyâ*", 6; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 186.

¹⁰⁸ Serahsî, *el-Mebsut*, c. XXVII, s. 143; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l Müctehid*, c. II, s. 305; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. VII, s. 512.

¹⁰⁹ Buhârî, "*Vesâyâ*", 2; Müslim, "*Vasiyyet*", 5; İbn Mâce, "*Vesâyâ*", 5; Ebû Dâvud, "*Vesâyâ*" 2; Tirmizî, "*Vesâyâ*" 1; Nesâî, "*Vesâyâ*", 3.

¹¹⁰ Serahsî, *el-Mebsut*, c. XXVII, s. 144; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l Müctehid*, c. II, s. 306.

¹¹¹ "Evlatlık, babasından başkasına nisbet edilen kişi demektir. Bir görüşe göre, bu nesebi konusunda belirsizlik olan kişi için kullanılırken, diğer bir görüşe göre ise bir kişinin nesebi sâbit iken başka bir şahsın onun babası olduğunu ilan etmesi demektir."bkz.: İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, c. XIV, s. 261.

Câhiliye Arapları evlat edinmeyi hukuken kabul ederlerdi. Evlat edinme işlemi, çocuğun babası veya velisi, ya da şahsın sahibi ve mâliki ile anlaşarak karşılıklı rıza ile ilan edilerek gerçekleştirilirdi. Kişi evlat edindiğini halkına ilan eder ve evlatlık tüm haklar noktasında o kimsenin öz evladı muamelesi görürdü. Öz oğul hakkındaki hürmet-i müsâhare, miras, nikah ve talaka dair bütün hak ve hukuk onun için de geçerli olurdu. Kişi artık o kimseye nisbet edilir ve karşılıklı olarak birbirlerine mirasçı olurlardı.¹¹²

Evlatlık müessesesi, İslam'ın ilk yıllarında yürürlükte olmasına rağmen Ahzâb Sûresi'nin özellikle 4., 5. ve 37. âyetleri ile açıkça kaldırılmış, 40. âyeti ile de konuya tekrar değinilmiştir. Hadis kaynaklarında ise evlatlığın haramlığı noktasında daha ağır ifadeler yer almaktadır. Konu zaman zaman büyük günahlarla birlikte anılmıştır. İslam hukukunun bu iki temel kaynağındaki olumsuz ifadeler neticesinde fukaha evlat edinmenin hukuki bir netice doğurmayacağına kanaat getirmiştir.

Delilleri gözden geçirecek olursak, kaynaklarda İslam'ın ilk dönemlerine Hz. Peygamber'in evlatlığı olan Zeyd b. Hârise'nin, henüz küçük bir çocukken Şam taraflarında esir alındığı bilgisinden hareket edildiğini görürüz. Sonrasında Hâkim b. Huveylid onu satın almış ve halası Hatice (r.a.)'ye hibe etmiştir. Hatice de Zeyd'i, eşi Muhammed'e hediye etmiştir. Zeyd'in babası Hârise, oğlunun izini bulup, fidye ile oğlunun serbest bırakılmasını istemiş, Hz. Muhammed (s.a.v.) ise Zeyd'i muhayyer bırakmış, Zeyd ise efendisini tercih etmiştir. Bunun üzerine Hz. Muhammed, Mekke halkına Zeyd'i âzat ettiğini ve evlat edindiğini bildirmiştir. Bundan sonra, konuyla ilgili âyet ininceye kadar Zeyd, Zeyd b. Muhammed olarak çağrılmıştı. Bütün bunlar Kur'an'ın nüzûlünden önce meydana gelmişti.¹¹³ Zeyd b. Hârise hakkında indiğine dair tefsir âlimlerinin icmâ ettiği söz konusu âyet şu şekildedir;

“(Allah) Evlat edindiğiniz kimseleri öz oğullarınız kılmamıştır. Bunlar sizin ağızlarınızdaki sözünüzdür. Allah hakkı söyler ve doğru yola O hidâyet eder.”¹¹⁴

¹¹² Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmî'l-Kur'an*, c. XIV, s. 119; Cevad Ali, *el-Mufassal fi tarihi'l Arab kable'l İslam*, Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melayin, 1980, c. V, s. 559.

¹¹³ İbn Hişam, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik, *es-Siretü'n-nebeviyye*, thk.: Süheyl Zekkar, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1992, c. I, s. 169; Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmî'l-Kur'an*, c. XIV, s. 118; İbnu'l Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. III, ss. 538-539; Buhârî, *“Tefsir”*, 274; Müslim, *“Fezailu's-sahâbe”*, 62.

¹¹⁴ Ahzâb, 33/4.

Yukarıdaki âyetle İslam hukukunun cahiliye döneminde kabul gören evlatlık kurumunun kaldırıldığı bildirilmiş, ardından gelen şu âyetle de evlatlıkların evlat edinene değil, gerçek babalarına nisbet edilmesi emredilmiştir;

*“Onları babalarına nisbet ederek çağırın. Bu Allah katında daha doğrudur. Şâyet babalarını bilmiyor iseniz, o takdirde (bilin ki onlar) sizin din kardeşleriniz ve dostlarımızdır.”*¹¹⁵

Konuyla ilgili olarak hadis kaynaklarında zikredilen, *“Her kim babası olmadığı halde kendisinin babasından başkasının evladı olduğunu iddia eder ise, cennet o kimseye haram olur”*¹¹⁶, *“Bir kimse öyle olmadığını bildiği halde kendisini babasından başkasına nispet ederek babasının o olduğunu iddia ederse, kâfir olur”*¹¹⁷, *“Kim babası olmayan kişinin babası olduğunu iddia eder veya mevâlisi olmadığı kişiden faydalanırsa, Allah’ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onun üzerine olur, Allah kıyamet günü onun ne tövbesini ne de fidyesini kabul eder”*¹¹⁸ şeklindeki hadisler de İslam hukukunun nesep konusundaki duruşunu belirlemiştir.

Serdedilen deliller neticesinde bir kimsenin babasının kim olduğu bilindiği takdirde onun, evlat edinen kişiye nisbet edilerek anılması caiz olmadığı hükmü ortaya çıkmaktadır. Eğer kişinin nesebinin kime ait olduğu bilinmiyor ise bu takdirde onun için din kardeşi, mevlâ¹¹⁹ denmesi daha takdire şayandır.¹²⁰ Daha önce de belirttiğimiz gibi, Ahzâb Sûresi’nin konuyla ilgili âyetleri nazil oluncaya kadar Zeyd’e Zeyd b. Muhammed denilmiş, âyetin nüzulünden sonra ise gerçek babasına nisbet edilerek Zeyd b. Hârise denilmiştir.¹²¹ Taberî, Ebu Bekre’nin bu âyet indiğinde, *“Ben babası bilinmeyen biriyim. Bundan sonra ben sizin din kardeşinizim”* dediğini

¹¹⁵ Ahzâb, 33/5.

¹¹⁶ Buhârî, *“Menâkib”*, 5; Müslim, *“İman”*, 114, 115; Ebû Dâvud, *“Ferâiz”*, 6.

¹¹⁷ Buhârî, *“Menâkib”*, 5, *“Ferâiz”*, 69; Müslim, *“İman”* 112, 113.

¹¹⁸ Müslim, *“İtk”*, 61; Tirmîzî, *“Vesâyâ”*, 5, *“Velâ”*, 6; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 118, V, 38, 46.

¹¹⁹ “Mevla: efendi, seyyid; azad edilmemiş bir köle veya cariyenin sahibi. Memlûkünü azad etmiş olan zat. Azat edilmiş bulunan köle.” bkz.: Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 372.

Sözlükte “koruyucu, yardımcı, sahip, dost; âzat eden efendi; âzat edilen köle anlamlarına gelen *mevlâ* kelimesinin çoğulu olan mevâlî Kuran’ı Kerim’de “akraba” (Meryem 19/5), “dostlar” (el-Ahzab 33/5) ve “mirasçılar” (en-Nisa 4/33) mânasında üç âyette zikredilir. bkz.: Yiğit, İsmail, *“Mevâlî”*, DİA, Ankara: TDV, 2004, c. XXVIII, s. 424.

¹²⁰ İbn Feres, *Ahkâmu’l-Kur’an*, c. III, s. 420; Kurtubî, *el-Câmî li ahkâmi’l-Kur’an*, c. XIV, s. 120; Şeyhülislam Ebusuud Efendi, *İrşâdî aklı selim*, c. X, s. 4780.

¹²¹ İbn Feres, *Ahkâmu’l-Kur’an*, a.y.; Taberî, *Tefsirü’t-Taberi*, c.XIX, s.10.

kaydeder.¹²² Çocuğun gerçek babasına nispet edilmesi adalet ve hakkın gereği olarak kabul edilmiştir. Nesep aile kurumunu ayakta tutan en önemli unsurlardan birisi olarak görülmüş ve nesebin sübutu hukuk tarafından güvence altına alınmıştır.

İslam hukuk düzeninde nesebin sübutunun daha çok baba açısından belirlenmesi esastır. Çünkü çocuğu doğuran kadının tespit edilmesi çocukla anne arasındaki nesep ilişkisinin tayini için yeterlidir. Fıkıhta nesebin hukukî sebepleri iki noktada toplanır; nikah akdi ve kölelik hukuku çerçevesinde efendinin cariyesiyle birleşme hakkı. Gayr-i meşru ilişkiye nesep ve benzeri sonuçların bağlanamayacağını bildiren hadisler çocuğun nesebinin nikâh bağına göre tayin edileceğini belirtmektedir.¹²³

İbn'ul-Arabî'nin bildirdiğine göre yukarıdaki âyetler kişinin annesine nispet edilemeyeceğine dair bir delildir. Kişi, ancak lî'ân¹²⁴ yoluyla annesine nispet edilebilmektedir. Çünkü nesebin sübûtu noktasında bir kesilme meydana gelmiştir ve nesep böylece anneye dönmektedir.¹²⁵

Evlâtlık müessesinin tesis ettiği sonuçlardan biri de evlat edinen ile evlatlık arasında meydana gelen mahremiyet idi. Ahzâb 33/37 ile bu durumun kabul görülemeyeceği açıkça belirtilmiş oldu. Söz konusu ayet şu şekildedir;

*"Hani (sen), kendisine hem Allah'ın ni'met verdiği, hem de senin ni'met verdiğin kimseye (zeyd'e) 'Zevcenin üzerinde (nikâhında) tut ve Allah'tan sakın!' diyordun; Allah'ın, kendisini ortaya çıkarıcı olduğu şeyi ise, içinde gizliyordun ve insanlardan çekiniyordun. Hâlbuki Allah, kendisinden çekinmene daha layıktır. Buna rağmen Zeyd (kendisini fazilet cihetiyle ona koca olarak denk görmediğinden) ondan ihtiyâcı (olan boşamasını) yerine getirince, onu sana (biz) nikâhladık; tâ ki, kendi (zevce)lerinden alâka(larını) kestikleri zaman evlâtlıkların zevceleri (ile evlenmeleri hususunda) mü'minlere bir zorluk olmasın! Ve Allah'ın emri böylece yerine getirilmiş oldu."*¹²⁶

¹²² Taberî, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid, *Tefsirü't-Taberî; Câmiü'l-beyân an te'vili ayi'l-Kur'an*, thk: Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki, Riyad : Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003, c.XIV, s.118, İbn Feres, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. III, s. 420.

¹²³ Dönmez, İbrahim Kâfi, "Nesep", *DİA*, İstanbul: TDV, 2006, c. XXXII, s. 573.

¹²⁴ Lî'ân: lânetleşmek. Kocanın karısına zina isnadında bulunması ve dört şahit getirememesi sonucunda karı ile kocanın, hâkim huzurunda şer'i usûle uygun olarak dörder defa şهادette bulunduktan sonra kendilerine lânet ve gazapta bulunmalarıdır. Lî'ân çocuğun zina mahsulü olduğu üzerine yapılmışsa, kocanın doğan çocukla nesep bağı kesilir. bkz.:Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 327.

¹²⁵ İbnü'l Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. III, s. 539.

¹²⁶ Ahzâb, 33/37.

Kaynaklarda bildirildiğine göre Hz. Peygamber evlatlığı Zeyd'i amcasının kızı Zeyneb b. Cahş ile evlendirmişti. Evlilikleri boyunca birkaç kez Zeyd, eşinin kendisini küçük görmesi nedeni ile Rasulullah'a gelmiş ve boşanmak istediğini bildirmişti. Her seferinde ise sabretmesi noktasında telkinler almıştı. En sonunda Zeyd boşanmada kesin kararlı olduğunu bildirdi ve boşandılar. Zeyd ve Zeynep arasında bir evlilik birliğinin kalmaması nedeniyle, bu âyetin nüzûlü ile Allah, Zeynep ile Rasulullah'ın evlenmesini emretti.¹²⁷ Zeynep b. Cahş, Rasulullah ile evlendikten sonra diğer Peygamber hanımlarına karşı evliliğinin ilâhi bir hikmet taşıması ile övüldüğü aktarılmaktadır.¹²⁸

Böylece Câhiliye hukukunda kesin bir şekilde yasak olan evlatlığın eşi ile evlenemeyeceği düşüncesinin İslam tarafından kabul edilmediği bizzat Rasulullah örneğinde insanlara öğretilmiş oldu. Nitekim Rasûlüllâh'a (s) has olduğu zikredilmediği müddetçe O'nun için olan hükümlerde ümmet de aynı hitâba muhatap olmaktadır. Hükümün illeti evlatlık olduğu için Peygambere mubah olan şey ümmete de mubahtır. Bu, kıyas ile ahkâmın belirlenmesine bir delil olmaktadır.¹²⁹

Evlâtlığın boşadığı eşi ile evlenmenin Câhiliye alışkanlığı ile yadırganabileceği veya istismar edilebileceği ihtimâli karşısında evlat edinme ile ilgili en nihâyetinde şu âyet nâzil olmuştur:¹³⁰

*"Muhammed, sizin erkeklerinizden (Zeyd b. Hârise dâhil) herhangi birinin babası değildir."*¹³¹

Nitekim Kurtubî'nin bildirmesine göre bu evlilik karşısında münâfıklar "Rasûlüllâh oğlunun hanımı ile evlendi" demişlerdir.¹³² Zeyd ile Peygamber arasında gerçek bir baba ve evlat ilişkisi bulunmadığı için, Zeyd'in bu konudaki durumu, ümmetin diğerleri arasındaki durumundan farklı değildir. Çünkü esasen evlat edinmenin hükmü yakınlık ve tahsisten başka bir şey değildir.¹³³

İslam hukuku evlât edinme kurumunun yerine ona ihtiyaç duyulmaksızın, hukukî sonuçlar doğuran müessesese ve esaslara sahip bulunmaktadır. Bunların başında özellikle erkekler yönünden çocuk sahibi

¹²⁷ Kurtubî, *el-Câmî li ahkâmi'l-Kur'an*, c. XIV, s. 189; Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, c. XIX, ss. 116-117.

¹²⁸ Kurtubî, *el-Câmî li ahkâmi'l-Kur'an*, c. XIV, s. 193.

¹²⁹ Kiya el-Herrâsî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. II, s. 347.

¹³⁰ Aydın, Mehmet Akif, "Evlat edinme", *DİA*, İstanbul: TDV, c. 1995, s. 528.

¹³¹ Ahzâb, 33/40.

¹³² Kurtubî, *el-Câmî li ahkâmi'l-Kur'an*, c. XIV, s. 194.

¹³³ Şeyhülislam Ebussuud Efendi, *İrşad-ı aklı selim*, c. X, s. 4817.

olma imkânını daha da artıran çok eşlilik müessesesi ve boşanmanın kolaylığı esası gelmektedir.¹³⁴

Özellikle günümüz açısından meseleye bakacak olursak, evlatlık kurumunu yaşatan etkenlerden biri kimsesiz çocukların bakım ve gözetim ihtiyacıdır. Kur'an-ı Kerim ise bu noktada çok hassas davranmakta, pek çok âyette yetimlerin ve kimsesizlerin korunup gözetilmesini emretmektedir. Yetimlerin durumlarını düzeltmeye teşvik etmesi¹³⁵, mirasta pay düşmese dahi onlara da pay ayrılmasını istemesi¹³⁶, yetim malını yemenin çok büyük bir suç olduğunu belirtmesi¹³⁷, yetimi ezmemeyi emretmesi¹³⁸ ve bu çerçevede zikredilebileceğimiz âyetlerin bir kısmıdır. Rasûlullâh (s.a.)'ın da bu konuda birçok uyarısının bulunduğu İslâm kültürüne yabancı olmayan herkesin malumudur.

Konumuzla doğrudan alakalı olan ve nesebi belli olmayan kimselerin ictimâî konumuyla ilgili olarak Şârî' tarafından mevlalık müessesesi önerilmektedir. Arap toplumunda bir kimse veya topluluk bir başka kişiye veya kabileye sığınmayı talep eder, bu talebi karşılık bulursa bu iki kesim arasında koruyan ve korunan ilişkisi kurulurdu. Mevla (korunan) himayesine girdiği kimselerin asabesinden sayılır, birbirlerine mirasçı olurlardı. Ahzâb 33/5'de evlatlıkların babaları bilinmediği takdirde Müslümanların din kardeşleri ve mevlâları olduklarını söylerken Arap geleneğindeki mevlâlık müessesesi kast edilmektedir.¹³⁹

Tüm bunların yanında İslâm hukuku kimsesiz çocuklar için lakît başlığı altında özel düzenlemeler getirmektedir. Lakît; terk edilmiş ya da kaybolmuş olup başkası tarafından bulunan ve anne babası bilinmeyen çocuk demektir. Hanefîler dışındaki üç mezhep imamlarına göre terk edilmiş bir çocuğun, korunup gözetilmesi farz-ı kifâye kapsamında dinî bir görev olarak kabul edilmiştir.¹⁴⁰ Helak olacağından korkulursa farz-ı ayn olur. Hanefîlere göre böyle bir çocuğu alıp korumak menduptur. En faziletli

¹³⁴ Yıldırım, Mustafa, *İslam Hukuku Açısından Evlat Edinme*, İzmir, c. 2005, s. 47.

¹³⁵ Bakara, 2/220.

¹³⁶ Nisâ, 4/8.

¹³⁷ Nisâ, 4/10.

¹³⁸ Duhâ, 93/9.

¹³⁹ Yıldırım, Mustafa, *İslam Hukuku Açısından Evlat Edinme*, ss. 48-49.

¹⁴⁰ Nevevî, *Ravzâtü't-tâlibîn*, c. VI, s. 483; Şirbînî, Şemseddin Hatib Muhammed b. Ahmed Kahiri Şâfiî, *Mugni'l-muhtac ila ma'rifeti meani elfazi'l-Minhac*, y.y.: Dâru'l-fikr, t.y., c. II, s. 418.

amellerden biridir. Ancak alıp gözetmediği takdirde öleceğinden korkulursa almak farz-ı kifâye olur.¹⁴¹

Lakitin velisi, “Devlet başkanı velisi olmayanın velisidir”¹⁴² hadisinin bildirdiği üzere devlet başkanıdır. Yani onu korumak, evlendirmek, eğitimi gerçekleştirmek, malında tasarruf etmek gibi konularda hâkim yetkilidir. Tazminat gerektiren bir fiil işlediğinde beytülmal sorumludur. Buna karşılık, çocuğun mirasçısı veya diyet sahibi beytülmal olur. Bulan kimse ancak hâkimin karar vermesi halinde lakitin velâyetini üstlenebilir.¹⁴³

Kaynaklarda üzerinde titizlikle durulan bir diğer husus da çocuğu bulan kişinin onu koruyup gözetecek ehliyeteye sahip olması gerektiği meselesidir. Küçük çocuk, deli, mükâteb olsa bile velisinin iznini almayan köle, fâsık, hacr altına alınmış mübezzir (müsrif) ve kâfir lakiti himâyesi altına alamaz.¹⁴⁴Çünkü bu konudaki esas amaç, kimsesiz olan bu çocuğun haklarının korunması ve topluma kazandırılmasıdır.¹⁴⁵

Lakîtin nesebi Ahzâb Sûresi'nin 5. âyetine binaen onu bulan kimseye nispet edilemez. Ancak Hanefîler lakitin nesep sahibi olmasını kolaylaştırmak için kıyası terk edip istihsânı tercih ederler. Buna göre nesebi ispat için gerekli olan iddia ile birlikte bir delilin sunulması şart koşulmaz ve sadece iddia yeterli olur.¹⁴⁶

Sonuç

Bilindiği gibi İslam hukukunun teşekkülünde Câhiliye ahkâmı kimi zaman olduğu haliyle devam ettirilmiş, kimi zaman da ıslah edilerek yeni bir şekil verilmiştir. Bu iki durumun da mümkün olmadığı veya câhiliye ahkâmının ele almadığı meselelerde ise İslam hukuku yeni hükümler vaz' etmiştir. Bu minvalde Ahzâb Sûresi'nde vaz' olunan ayetlerin, medenî hukuk konuları ekseninde incelendiğinde birçok meseleye kaynaklık yaptığı görülmektedir. Sûrenin getirdiği hükümler çerçevesinde fıkıh, kadının bedenini avret saymakta ancak evlenme gibi bir takım zaruretleler kadına bakmaya izin vermektedir. Zifafa girilmemiş kadının boşanması

¹⁴¹ Vehbe Zuhaylî, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, çev. Ahmet Efe, İstanbul: Risale Yayınları, 1994, c. VII, s. 246; Ömer b. Muhammed Sübeyl, *Ahkâmü't-tıflî'l-lakit : dirase fıkhiyye mukarene*, Riyad: Dârü'l-Fazile, 2005, ss. 32-33; Kasânî, *Bedâiüs-sanâî*, c. VIII, s. 320.

¹⁴² Tirmizî, “*Nikâh*”, 15; Ebû Dâvûd, “*Nikâh*”, 19; İbn Mâce, “*Nikâh*”, 15.

¹⁴³ Köse, Saffet, “*Lakit*”, *DİA*, Ankara: TDV, 2003, c. XXVII, s. 68; Vehbe Zuhaylî, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, c. VII, ss. 246-247; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l Müctehid*, c. II, s. 279; Kasânî, *Bedâiüs-sanâî*, c. VIII, ss. 319-321.

¹⁴⁴ Nevevî, *Ravzâtü't-tâlibîn*, c. VI, ss. 484-486; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l Müctehid*, a.y..

¹⁴⁵ Köse, Saffet, “*Lakit*”, *DİA*, a.y..

¹⁴⁶ Kasânî, *Bedâiüs-sanâî*, c. VIII, s. 318.

durumunda kadını mağdur etmemek için iddet zorunluluğu kaldırılmıştır. Halvetin de aynı sonucu doğurup doğurmayacağı ise tartışmalıdır. Talakın evlenme tarihinden önce bir zamana talik edilmesi Hanefiler dışındakilere göre bir sonuç doğurmamaktadır. Tahyir meselesinde tartışma bunun bir temlik veya tevkil olması etrafında şekillenmekte ve bunun doğuracağı sonuçlarda oldukça farklı görüşler serdedilmektedir. Birer câhiliye örfü olan zihar ve evlatlık meseleleri İslam Hukuku tarafından tanınmamıştır. Vâris ve vesâyetin ise câhiliye örfündeki mâhiyet ve sınırları değiştirilmiştir.

Bu meseleler etrafında şekillenen çalışmanın ana eksenini oluşturan ahkâm tefsirlerinde, genellikle müelliflerin bağlı oldukları mezhep görüşlerinin esas alındığı ve bu minvalde konuların anlatıldığı görülmektedir. Bu tefsirlerde müellifler hadis kaynaklarından da oldukça istifade etmiş, zaman zaman hadisler arasında kendi metod anlayışlarına göre tercihlerde bulunmuşlar, aynı zamanda Hz. Peygamber'in uygulaması, sahabe ve tabiûn görüşlerini de kendi görüşlerine kaynaklık etmesi açısından zikrederek nihayetinde dört mezhep imamlarının kanaatlerine değinmişlerdir. Biz ise onların değindikleri bu görüşleri kendi kaynaklarından teyit etmeye ve mezhepte daha sonra râcih olan görüşün ne olduğunu tespit etmeye gayret ettik.

Kaynakça

AHMED B. HANBEL, 241/855, *el-Müsned*, thk.: Sıdkı Muhammed Cemil Attar, Beyrut : Dârü'l-Fıkr, 1991.

AKTAN, Hamza, *Mukayeseli İslam Miras Hukuku*, İstanbul, 2008.

AYDIN, M. Akif , "Evlat edinme", *DİA*, İstanbul: TDV, 1995, XI, 527-529.

BUHÂRÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, 256/870, *Sahîhu'l-Buhârî*, Vaduz: Cem'iyetü'l-Meknezi'l-İslâmî, 2000.

CESSAS, Ebû Bekr Ahmed b. Ali, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk.: Muhammed es-Sadık Kamhavi, Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1985.

CEVAD ALİ, *el-Mufasssal fi tarihi'l Arab kable'l İslam*, Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melayin, 1980.

DÂREKUTNÎ, Ebü'l-Hasan Ali b. Ömer, 385/995, *Sünen*, thk.: Abdullah Haşim Yemani Medeni, Medine: Dârü'l-Mehasin, 1966/1386.

DÂRİMÎ, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, *Sünen*, thk.: Mustafa Dib el-Buga, Dımaşk: Darü'l-Mustafa, 2007/1428.

DÖNMEZ, İbrahim Kâfi, "Nesep", *DİA*, İstanbul: TDV, 2006, XXXII, 573-575.

EBÛ DÂVUD, Süleyman b. Eş'as, 275/889, *Sünenu Ebî Davud*, Vaduz: Cem'iyetü'l-Meknezi'l-İslâmî, 2000.

EL-ENSÂRÎ, Ebu Yahya Zeynüddin Zekeriyya b. Muhammed, *Esna'l-metalib şerhu Ravzi't-talib*, haz.: Muhammed Muhammed Tamir, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.

ERDOĞAN, Mehmet, "Lian", *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2005.

_____, "Mevlâ", *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2005.

_____, "Tahyiru'l-mer'e", *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2005.

_____, "Zevi'l-erham", *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2005.

İŞİK, Emin, "Ahzâb Sûresi", *DİA*, İstanbul, 1989, II, 195-196.

İBN EBÎ ŞEYBE, Ebu Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrahim, *Musannef*, thk.: Muhammed Avvame, Cidde: Darü'l-Kible, 2006/1427.

İBN FERES, Ebu Muhammed Abdülmün'im b. Abdürrahim, *Ahkâmu'l-Kur'an*, thk.: Taha b. Ali b. Büsrih, Beyrut: Daru İbn Hazm, 2006.

İBN HİŞAM, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik, *es-Siretü'n-nebeviyye*, thk.: Süheyl Zekkar, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1992.

İBN KAYYİM EL-CEVZİYYE, Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed, *Zadu'l-Mead*, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabiyye, t.y..

İBN KUDÂME, Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed, *el-Muğnî*, thk.: Abdullah b. Abdülmuhsin Türki, Abdülfettah Muhammed el-Hulv, Riyad: Dârü Âlemi'l-Kütüb, 1999.

İBN MÂCE, 273/887, *Sünenü İbn Mâce*, Vaduz: Cem'iyetü'l-Meknezi'l-İslâmî, 2000.

İBN MANZUR, Ebu'l-Fazl Cemalüddin, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut, 1997.

İBN RÜŞD, Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, Kahire, t.y.,

_____, *el-Beyân ve't-tahsil*, thk. Muhammed Hacci, Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1984.

İBNU'L ARABÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk.: Muhammed Abdülkadir Ata, Beyrut: Dârü'l-Fikr, t.y.

İBNÜ'L-HÜMAM, Kemâleddin Muhammed, *Şerhu fethü'l-kadir*, thk.: Mustafa el-Babi el-Halebi, y.y., 1970.

KASÂNÎ, Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud, *Bedaiü's-sanai' fi tertibi's-şerai'*, thk.: Ali Muhammed Muavvez, Adil Ahmed Abdülmevcut, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.

KİYA EL-HERRÂSÎ, Ebü'l-Hasan İmadüddin Ali b. Muhammed b. Ali, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985.

- KÖSE, Saffet, "Lakit", *DİA*, Ankara: TDV, 2003, XXVII, 68-69.
- KURTUBÎ, Ebû Abdullah Muhammed, *el-Câmiû li ahkâm'il-Kur'an*, tsh.: Hişam Semîr el-Buhari, Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- MUHAMMED NECİB EL-MUTÎ, *Tekmiletu'l Mecmu'*, Riyad : Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- MÜSLİM, Ebû'l-Hüseyn el-Kuşeyrî, *Sahih-i Müslim*, Vaduz: Cem'iyetü'l-Meknezi'l-İslâmî, 2000.
- NESÂÎ, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb Nesai, 303/915. *Sünenü'n-Nesâi*, Vaduz: Cem'iyetü'l-Meknezi'l-İslâmî, 2000.
- NEVEVÎ, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Nuri, *el-Mecmu' şerhi'l-Mühezzeb li's-Şirazî*, thk.: Muhammed Necib Mutii, Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- _____, *Ravzatü't-talibin*, thk.: Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvaz, Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1992.
- ÖMER B. MUHAMMED SÜBEYL, *Ahkâmü't-tıflî'l-lakit : dirase fikhiyye mukarene*, Riyad: Dârü'l-Fazile, 2005.
- SERAHSÎ, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl, *el-Mebcut*, İstanbul: Çağrı yayınları, 1983.
- ŞÂFÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbas, *Ahkâmü'l-Kur'an*, Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1980.
- _____, *Kitâbü'l-Üm = Mevsuatü'l-İmam eş-Şâfi*, thk.: Ali Muhammed, Adil Ahmed, Ahmed İsa Hasan Ma'saravi, Beyrut : Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 2001.
- ŞEYHÜLİSLAM EBUSSUUD EFENDİ, *İrşad-ı akli selim ila mezay-ı kitabi'l-kerim*, trc.: Ali Akın, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2006.
- ŞİRBÎNÎ, Şemseddin Hatib Muhammed b. Ahmed Kahiri Şâfiî, *Mugni'l-muhtac ila ma'rifeti meani elfazi'l-Minhac*, y.y.: Dâru'l-fikr, t.y.
- TABERÎ, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid, *Tefsirü't-Taberi; Câmiü'l-beyân an te'vili ayi'l-Kur'an*, thk.: Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki, Riyad : Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed, 279/892, *Sünenü't-Tirmizi*, Vaduz: Cem'iyetü'l-Meknezi'l-İslâmî, 2000.
- ZUHAYLÎ, Vehbe, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, çev. Ahmet Efe, İstanbul: Risale Yayınları, 1994.
- YILDIRIM, Mustafa, *İslam Hukuku Açısından Evlat Edinme*, İzmir, 2005.
- YİĞİT, İsmail, "Mevâli", *DİA*, Ankara: TDV, 2004, XXVIII, 424-42.